

moralis, et valde necessaria ut Ecclesia non erret in cultu, et adoratione religionis, alias contingere posset ut coleret hominem damnatum, et ad illum preces funderet, quod est etiam contra puritatem et sanctitatem Ecclesiae. Item non licet fidelibus dubitare de gloria Sancti canonizati; id enim sub præcisa obligatione præcipiunt Pontifices in ipsa canonizatione; ergo oportet ut illi præcepto non possit subesse error, alias deficeret Deus in re maxime necessaria Ecclesiae, quod est contra providentiam, et promissiones ejus; et ideo, quamvis hæc illatio non sit de fide, censeo esse satis certam, et contrariam esse impiam ac temerariam (Lege, si placet, Walden., tom. 3 Doctrin., tit. 14, cap. 22 et sequent.; Castr., libro 1 de Justa hæret. punit., capite 6; Anconitanum, quæst. 14 et sequentibus).

9. *Corollarium tertium de approbatione religionum.*—*Cani error circa hoc corollarium.*—*Ratio pro eodem corollario.*—Tertio, infero non posse Pontificem errare in approbatione religionis; ita tradimus etiam ac latius tom. 3 de Religione, lib. 2, cap. 17, et amplectuntur recentiores communiter: Azor, tom. 2, lib. 5, cap. 7, quæst. 2; Valentia supra, et quos dicto loco citamus, quod intelligendum est quoad substantiam ejus, quidquid sit de circumstantiis, ut esse possunt, vel in approbatione religionis non necessariae, vel in nimia multitudine earum, quamvis etiam in his non sit temere ferendum judicium; substantiam autem voco, quod religio approbata non solum non sit noxia vel inutilis, sed etiam simpliciter sit via ad perfectionem; in quo graviter erravit Cano, dicto libr. 5, cap. 5, contrarium sentiens; nam illud temerarium reputavit divus Thomas, opusc. 19, cap. 4; et dicta assertio est valde consentanea Concilio Tridentino, sess. 25, cap. 16 de Regularibus, et Concilio Constant., quod damnavit Wiclephum et Joannem Huss, quia male sentiebant de religionibus a Sede Apostolica approbatis, quos refellit Walden. supra, tit. 9, præsertim a cap. 83; Bellarminus, lib. de Monachis, et alii scribentes contra hæreticos. Denique favet communis sensus Ecclesiae, ita sentientis de religionibus approbatis, et contrarium tanquam scandalosum et impium damnantis. Ratio vero est, quia hæc etiam est magna pars materiae moralis; oportet enim ut Ecclesia habeat securitatem et certitudinem, non tantum in præceptis, sed etiam in consiliis, et in via perfectionis. Item, quia approbare religionem

est quasi canonizare tale institutum ut sanctum; ergo ad providentiam Spiritus Sancti spectat ut in hoc non permittat errare Ecclesiam quam specialiter regit; erraret autem Ecclesia si Pontifex posset errare; ergo credendum non est id accidere posse.

10. *Ad primum argumentum in numero tertio.*—Primum argumentum ex dictis solutum est: nam revera in Ecclesia non sunt duæ regulæ infallibiles vivæ, sed una tantum, quæ est Summus Pontifex, qui potest variis modis uti ad definiendum sua potestate, prout opportunitas tulerit, et Ecclesiae fuerit expediens, et ideo unus illorum modorum est, definire cum Concilio generali, quia interdum expedit ad majorem Ecclesiae satisfactionem, utque magis constet de communi consensu ejus, et ad majorem confusionem hæreticorum, vel quorumcumque contradicentium, ut recte nobis declararunt Apostoli exemplo suo, Actor. 15, et ad Galat. 2.

11. *Ad secundum.*—In secundo vero argumento, postulatur quam diligentiam debeat Pontifex adhibere ad definiendum quando Concilium generale non congregat; ad quod breviter respondeo, aliquam sine dubio esse necessariam, quia Deus non vult ut homines temere judicent vel gubernent; quanta vero futura sit, nullo jure, saltem divino, definitum est, sed prudentiæ ipsius Pontificis relinquitur. Solet autem quæri quid sit futurum si Pontifex sine præmissa diligentia definiat: aliqui dicunt posse tunc Pontificem errare, et Ecclesiam posse tunc non assentiri; sed hoc periculosum est, quia Ecclesiae non poterit constare an Pontifex adhibuerit sufficientem diligentiam necne, vel relinquetur singulorum arbitrio, ut judicent an diligentia sufficiens fuerit, et ideo melius, ut existimo, respondetur non admittendo casum; nam Spiritus Sanctus, qui regit Ecclesiam, non permittet Pontificem tam imprudenter definire; et ideo, quoties absolute definit, credendum est sufficientem diligentiam præmississe.

12. *Ad tertium.*—In ultimo argumento, petitur quæstio superioribus annis valde controversa, an sit de fide hunc Pontificem esse verum Pontificem, quam non possum nunc pro dignitate disputare; breviter tamen, multi sentiunt non esse hoc de fide, sed vix poterunt sustinere certitudinem fidei in rebus definitis a Pontifice, nisi consequenter dicant non solum Pontificem verum, sed etiam nec reputatum ab Ecclesia, posse errare definiendo, quod censet Bellarminus supra. Ego tamen fere

ante triginta annos¹, hoc est anno Domini 1583, docuit Romæ esse de fide, hunc Pontificem esse verum Pontificem, postquam sufficienti consensu totius Ecclesiae receptus est, et ita approbatus, ut omnes illi obedire teneantur, etiam in definitionibus fidei, quia hæc obligatio necessario supponit illam certam fidem, et illa veritas particularis est sufficienter contenta in universali dogmate fidei, quod successor Petri est verus Pontifex; et tunc sufficienter applicatur, et fidelibus proponitur. Quam sententiam postea nostri vel publicis disputationibus defenderunt, vel typis etiam nonnulli mandarunt. Ex quibus consuli potest Alphonsus Salmeron, lib. 1 in Epistol. Pauli, parte secunda, disputat. de Ecclesia, satis ante medium, a § *Angeli etiam*: Albertinus, tom. 1, coroll. 3 Theologico, ex tertio principio philosophico, quæst. 3, a num. 10; Valentia, supra, in § 38, versic. *Secunda ratio*, licet ipsius probatio parum concludat. Reliqua videri possunt in supra citatis auctoribus.

DISPUTATIO VI.

DE ACTU FIDEI.

Totius disputationis partes.—Post tractatum de objecto fidei, priusquam dicamus de illius habitu, dicendum est de actu, qui natura sua prior est; nam propter illum est habitus, et ab illo speciem sumit; actus autem fidei, secundum generalem rationem suam, abstrahit ab humana et divina fide; in præsentem tamen solum de divina tractamus, et ideo supponimus omnia quæ de humana fide, seu de communi ratione actus fidei solent Dialectici disputare. Similiter actus fidei divinæ convenit cum aliis actibus virtutum infusarum, in ratione actus supernaturalis, ad quem, ex vi suæ speciei et naturæ, est divina gratia necessaria, et de illa etiam sub hac generali ratione nihil in præsentem dicendum est, quia ad materiam de Gratia spectat, et ibi sufficienter dictum est, libr. 2, a cap. 4. Relinquitur ergo consideranda propria et specifica ratio actus fidei infusæ: de quo prius substantiam, deinde proprietates, postea causas et effectus considerabimus. Advertendum autem est actum fidei non habere ex natura sua causam, quæ cogat, seu necessitet intellectum ad illum efficiendum; quia evidens non est, et

¹ Vide infra, disput. 40, sect. 5.

hinc fit ut voluntas sit necessaria ad illum præstandum: et quia ante omnem voluntatem necessarium est judicium, quod ad volendum inducat, quia nihil volitum, quin præcognitum, ideo etiam ante voluntatem credendi, necessarium est simile judicium. Unde resultant tres actus a nobis explicandi, qui incipiunt a judicio, quo homo statuit expedire credere, seu credendum esse, et inde fit progressus ad voluntatem credendi, et tandem elicitur actus fidei, in quo fides consummatur; et ideo contrario ordine dicendum est, ac primo de hoc ipso actu in quo fides consistit.

SECTIO I.

Utrum fides sit actus intellectus, et quomodo definiiri possit?

1. *Error hæreticorum.*—*Rejicitur.*—In principio hujus materiae, disputatione prima, dixi late de nomine fidei, atque ostendi et actum intellectus et voluntatis significare posse; ut ergo non sit iterum de nomine disputatio, suppono sermonem esse de illa fide, de qua dixit Paulus, ad Hebr. 10: *Justus ex fide vivit*, utique tanquam ex fundamento et radice justitiæ, ut explicuit Tridentinum, sess. 6, cap. 8; et ideo vocatur communiter *fides justificans*, non tanquam sola sufficiat, nec tanquam sola forma, sed ut origo justitiæ, sicut in opere de Gratia non semel, peculiariter vero in l. 8, cap. 21, contra hæreticos dictum est. De hac ergo fide dixit Lutherus, quem alii sequuntur, esse actum voluntatis, non intellectus; definiunt enim esse fiduciam de divina misericordia propter Christum: non video autem fundamentum alicujus momenti pro hoc errore; solum enim afferunt quædam Scripturæ testimonia, in quibus fiducia, sub nomine fidei, solet postulari; de illis vero jam, disputatione prima, ostendi melius intelligi de propria fide, quæ, licet ad fiduciam necessaria sit, et propter illam postuletur, re tamen vera non est fiducia; et deinde, licet daremus in aliquibus locis sermonem esse de fiducia sub nomine fidei, negari non potest quin, ubi sermo est de propria fide justificante, ad intellectum referatur.

2. *Assertio prima affirmativa et omnino certa, satisfaciens priori parti tituli.*—*Probatum primo ex Scriptura.*—Dico ergo primo: actus fidei infusæ actus est ab intellectu elicitus. Ita D. Thomas 2. 2, quæst. 2, artic. 1, præsertim solvendo argumenta, et cum eo

alii Doctores, quos hic et sequenti sectione referam, et quos allegavi prædicta disput. 4, sect. 4, num. 2, et res est omnino certa. Primo ex sacra Scriptura, nam Paulus, 1 ad Corinth. 13, tria ponit præcipue necessaria ad salutem, et inter se distincta, fidem, scilicet, spem, et charitatem; distinguit ergo fidem ab spe; ergo et a fiducia, quia fiducia nihil aliud est quam spes firma, ut supra ostensum est; ergo fides ibi numerata a Paulo non est fiducia; ergo non est actus voluntatis, sed intellectus, quia non potest cogitari quis alius actus sit in voluntate. Quod autem illa fides sit justificans, satis declaravit Concilium Tridentinum sess. 6, cap. 7, dum dicit in justificatione hæc tria hominem recipere, fidem, spem et charitatem; præterea id aperte sumitur ex Epistola ad Hebræos 11, ubi Paulus ait: *Sine fide impossibile est placere Deo*; loquitur ergo de fide justificante; illa enim est maxime necessaria ad placendum Deo, et statim reddit rationem, quia *accedentem ad Deum, oportet credere quia est*, etc. Credere autem Deum esse, non est voluntatis, quia non est appetere aliquam bonitatem, sed cognoscere quamdam veritatem; ergo tribuit illam fidem intellectui. Similis locus est ad Roman. 10: *Quomodo invocabunt in quem non crediderunt*, id est, quem per fidem non cognoverunt, et ideo subdit: *Quomodo autem credent sine prædicante*: nam *fides ex auditu*, qui est sensus disciplinæ, et cognitionis acquirendæ. Alia plura testimonia retuli, lib. 8 de Gratia, cap. decimo quinto, num. secundo, et in dicta disput. 4 hujus tractatus, et attingam alia in sequenti sectione.

3. *Secundo, ex Tridentino.* — Secundo sumitur assertio clare ex Tridentino, nam cap. 6, sess. 6, primum motum ad justificationem, dicit esse, *credere vera esse, quæ divinitus revelata sunt*: verum autem objectum est intellectus: et post hunc actum ponit actum fiduciæ dicens: *In spem eriguntur*, et de priori exponit illud: *Accedentem ad Deum, oportet credere quia est*; de posteriori autem, illud Marci, cap. 2: *Confide, fili*; ergo, juxta Concilium, fides justificans non est fiducia; est ergo actus intellectus. Et idem sumitur ex cap. 6, ubi de intellectu explicat illud: *Sine fide impossibile est placere Deo*; in qua fide postea ponit fundamentum justitiæ. Item, canone 9, fidem distinguit a dispositionibus voluntatis; est ergo dispositio intellectus. Possem ex Patribus multa afferre ad eandem veritatem confirmandam, quæ videri possunt in citato cap. 15 de Grat.; sufficere tamen censeo in 4 disput. ad-

ducta, et quæ addam sectione sequenti, præter locum Augustini, quem statim explicabo.

4. *Tertia ratione.* — Ratione confirmatur assertio, primo in generali, quia non sola voluntas, sed etiam intellectus supernaturaliter perficiendus est, ut sit justitia perfecta; sicut in patria, non tantum voluntas, sed maxime intellectus perficitur, ut anima sit plene beata; et ideo dixit Christus Dominus, Joan. 17: *Hæc est vita æterna, ut cognoscant te, etc.*; quod, licet de vita patriæ possit recte intelligi, etiam de vita spirituali viæ intelligitur a Patribus, et fortasse maxime ad mentem Christi; ergo necessaria est cognitio Dei supernaturalis ad justitiam viæ; cognitio vero perfectio est intellectus, et illa quæ necessaria est ad salutem, per fidem obtinetur; ergo fides actus et perfectio est intellectus, et hoc significavit Paulus, 2 ad Corinth. 10, dicens: *In captivitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi*, quasi diceret, ad perfectum Dei obsequium, non voluntatem solam, sed etiam intellectum esse illi peculiari modo subjiendum. Denique ordo ipse et subordinatio potentiarum intellectus et voluntatis postulat hoc, quia amor ex cognitione pendet; et firmitas spei ex certitudine fidei oritur, ut supra probavi, disputat. 4, ex Paulo, ad Roman. 4, et ex eodem, ad Hebr. 11, constabit sectione sequenti; ergo necessaria est prævia perfectio intellectus ad perfectionem voluntatis; illa autem non est alia nisi fides; ea ergo est perfectio intellectus.

5. *Assertio secunda, satisfaciens parti tituli posteriori.* — *Declaratur assertio, seu definitio actus fidei particulatim.* — Dico secundo: propria definitio actus fidei est, quod sit assensus firmus, in auctoritate Dei obscure revelantis fundatus. Hæc definitio sumi potest ex his quæ tradit D. Thomas, dicta quæst. 1, art. 1, quamvis formaliter et in propriis terminis illam non tradat. Sumitur etiam ex proxime dictis, adjuuctis aliis quæ de objecto fidei dicta sunt. Et declaratur breviter: nam assensus actus est intellectus, significat enim iudicium, quo intellectus ad unam partem determinatur. Notat autem D. Thomas in illa voce significari iudicium, quod non ex necessitate, sed ex quadam assensione seu consensu voluntatis datur; quomodo videtur dixisse Augustinus de Spiritu et littera, cap. 31: *Quid est credere, nisi consentire verum esse quod dicitur*; per illam ergo particulam *assensus*, quæ loco generis ponitur, distinguitur actus fidei ab omni actu elicitio a voluntate; quia,

licet vox *assensus* in illo rigore sumatur, non est actus elicitus, sed imperatus a voluntate: communiter autem etiam iudicium evidens solet assensus vocari. Distinguitur etiam ab omni apprehensione vel inquisitione intellectus nondum deliberate iudicantis. Additur vero, quod sit *firmus*, ut ab opinione distinguatur, quæ etiam præbet assensum, sed formidolosum et aliquo modo dubium; fides autem debet esse firma. Quia vero hoc solet etiam suo modo tribui fidei humanæ, et multo magis cuicumque assensui evidenti, ideo additur ultima particula, *in auctoritate Dei*, etc., per quam actus fidei infusæ, tam ab acquisita fide, quam ab actu scientiæ, et a quovis evidente distinguatur; et præterea per illam particulam designatur ultima differentia essentialis et substantialis actus fidei; nam hæc differentia sumitur ex objecto formali, quod per illam particulam explicatur, ut constat ex supra dictis de objecto formali fidei.

6. *Actus fidei, et alii tam intellectus quam voluntatis, unicum respectum habent ad objectum formale et materiale.* — *Id probatur.* — *Et confirmatur.* — Unde est attente considerandum, quod etiam notavi, libr. 2 de Grat., cap. 4, in actu fidei non inveniri duos respectus ex natura rei distinctos: unum ad materiale objectum, et alium ad formale, ut quidam cum Nominalibus sentiunt, dicentes actum illum sumere substantiam suam ab objecto materiali, modum autem accidentalem, et ex natura rei distinctum a substantia actus, sumere ab objecto formali. Est enim hoc falsum, et impossibile in omnibus actibus, tam intellectus quam voluntatis, quia non possunt hæc potentia tendere in materiale objectum, nisi sub aliquo motivo et ratione formali, et ideo ex puro materiali objecto nullam substantiam vel speciem sumant; ut in præsentibus non potest intellectus iudicare esse verum materiale objectum propositum, nisi sub aliqua ratione, vel auctoritate ostendente veritatem; ergo non intelligitur in assensu aliqua habitudo ad materiale objectum nude sumptum, sed tantum ut est sub tali formali objecto; ergo, per dictam particulam, *in auctoritate*, etc., explicatur prima et substantialis differentia illius actus, qui est vera fides infusa. Et confirmatur, quia hinc provenit ut, licet objectum materiale sit ordinis naturalis, si credatur sub auctoritate divina, actus sit supernaturalis; et e contra, licet materiale objectum sit in se supernaturale, si credatur ex auctoritate humana, actus sit naturalis; ergo signum est ex solo

materiali objecto, nullam posse rationem sumi; alias ex re supernaturali semper illa ratio supernaturalis resultaret; et e contrario, ex naturali objecto naturalis ratio, quod constat esse falsum in actu quo hæreticus credit mysterium Trinitatis; nam ille actus nullo modo supernaturalis est, de quo dixi ex professo in materia de Gratia, tractando de substantia supernaturalium actuum, libr. 2, præsertim cap. 11.

7. *A definitione tradita discrepare videtur alia ex Augustino.* — Circa hanc vero definitionem dubitare quis potest, quia D. Thomas, d. artic. 1, vult definitionem actus fidei esse, quam tradit Augustinus, libro de Prædestinatione Sanctorum, cap. 2, cum dicit, *credere nihil aliud esse quam cum assensione cogitare*. Quæ definitio in genere quidem convenire videtur cum ea quam tradidimus; nam idem est dicere, *cum assensione*, quod dicere, *esse assensum*; tamen in differentia videtur esse magna diversitas; nam Augustinus pro differentia solum ponit, quod *sit assensio cum cogitatione*, et nullam mentionem facit auctoritatis divinæ, imo etiam neque humanæ; dicitur autem assensus esse cum cogitatione, vel ex illa, quando non est ex simplici intelligentia, et quasi notitia terminorum, sed ex inquisitione quadam; nam, ut notavit idem Augustinus, 10 Confess., cap. 11, et Isidorus, lib. 1 Sententiarum, cap. 13, *cogitatio* est quadam veluti iterata coactio, quia intellectus cogitur ad intelligendum, vel remiscendum quod memoriæ commendavit, vel quod primo intuitu non statim videt neque penetrat. Et ita per illam particulam distinguitur fides a perfecta intelligentia; per illam vero sic explicatam, non videtur sufficienter distingui actus fidei divinæ ab opinione, quia, etiam dum opinamur, cum assensione cogitamus.

8. *Responsio ex D. Thoma contra quam varie instatur.* — Ad hoc tacite vero occurrit divus Thomas, explicando particulam *cum assensione*, ut dicat firmitatem in assentiendo. Sed instari potest de fide humana, quia, teste Aristotele, etiam differt ab opinione in firmitate, adeo ut, libr. 2 Magnorum moralium, cap. 6, ita scribat: *Vehemens opinio, quatenus stabilis est, et credulitate inconcussa, a scientia non differt*, etc. Responderi autem potest, etiam firmitatem humanæ fidei esse infirmam respectu firmitatis Fidei Christianæ, quia illa prior non excludit omnem formidinem de periculo falsitatis, sicut excludit posterior. Sed

adhuc obstat, quia etiam actus scientiæ est, cum cogitatione assentiri; nam, teste Augustino, cap. 15 de Trinit., cap. 15, omnis inquisitio per discursum est cogitatio; et verbum, quod per discursum etiam evidentem formatur, est assensus cum cogitatione, et tamen est omnino firmus, et excludens periculum falsitatis, quando discursus est evidens; ergo etiam illo modo non est integra definitio. Et magis urget hæc difficultas in assensu theologico; est enim firmus et obscurus, et ex cogitatione non convincente intellectum, quia est ex discursu non evidente; ergo illi convenit tota illa descriptio, scilicet, cum assensione cogitare, et tamen non est actus fidei.

9. *Exacta responsio ad definitionem Augustini.* — Propter hæc dici potest satis probabiliter, non fuisse intentionem Augustini definire exacte fidem illo loco, sed tantum explicare quamdam ejus proprietatem, quæ rei, de qua tractabat, deserviebat, et sufficiebat; docebat enim ibi, non solum fidem, sed etiam initium fidei esse ex Deo, et ad hoc probandum adducit locum Pauli, ad Philip. 3: *Non sumus sufficientes cogitare aliquid ex nobis, quasi ex nobis, utique*, ait Augustinus, *in his, que ad pietatem pertinent*; et sub hoc principio sumit initium fidei a cogitatione inchoari, quod probat, quia *credere est cum assensione cogitare*; ad quam probationem sufficit quod hoc conveniat fidei divinæ, etiamsi sit commune Theologiæ, et cuicumque scientiæ, vel etiam fidei humanæ. Nihilominus D. Thomas voluit sententiam illam ad definitionem accommodare, et ideo per assensionem intelligit firmum assensum, atque etiam voluntarium, et ita excludit opinionem et scientiam; per cogitationem autem intelligit inquisitionem, quæ non convincit intellectum cum necessitate, quod oportet intelligi etiam de necessitate illationis ex principiis certis, ut hoc modo excludatur etiam assensus Theologicus. Tandem, quia illis solis verbis valde obscure explicatur ratio fidei, addit D. Thomas, in solutione ad primum, habitudinem ad objectum formale, quod est divinum testimonium. Atque ita definitio coincidit cum illa quam tradidimus, neque est disputandum de vocibus, quando de re constat.

SECTIO II.

Utrum recte definiatur fides, quod sit substantia rerum sperandarum, argumentum non apparentium.

1. *Dubium primum, quam fidem Paulus illis verbis describat.* — *Quorundam responsio de fiducia.* — *Eorum motivum primum.* — *Secundum.* — *Tertium.* — Quamvis superior definitio satis explicet essentiam actus fidei, non possumus hanc prætermittere, quia a Paulo data est, ad Hebr. 11. Neque dubitamus assentientiam vera sit; nam ad hoc satis est Pauli testimonium, sed inquirimus an illa sit etiam definitio actus fidei, et quem sensum habeat. In quo puncto duo sunt explicanda: primum, quæ fides sit ibi descripta. Secundum, qualis sit descriptio. Circa primum, aliqui dixerunt fidem illam esse fiduciam: ita Erasmus, in Annotationibus ad illum locum, et videtur fuisse sententia Damasceni, lib. 4 de Fide, cap. 11, et quam non refellit Magister sententiarum, in octavo, distinct. 23. Et favent Chrysostomus et alii Græci, qui exponunt fidem esse substantiam rerum sperandarum, id est, existentiam illarum, quamdiu re ipsa non possidentur; nam illud esse, quod res sperandæ habent in nobis priusquam obtineantur, est ipsa spes, et ideo dicuntur haberi in spe, et non in re, ut passim Augustinus loquitur, et eodem modo delectant, juxta illud: *Spe gaudentes*, et illud, Job 19: *Reposita est hæc spes mea in sinu meo*, circa quod dicit Chrysostomus, homil. 21, in ad Hebr., ad finem: *Resurrectio nondum est, sed spes facit, ut ea consistat in anima nostra*; spes autem et fiducia, ut sæpe diximus, idem sunt. Aliter videri potest Paulum ibi loqui de fide miraculorum; nam fidei quam ibi describit, infra tribuit miraculosa opera, dicens de antiquis Patribus, per hanc fidem obtulerunt ora leonum, extinxerunt impetum ignis, etc.; aliter etiam D. Thomas 2. 2, quæst. 4, artic. 1, definitionem illam declarat de habitu fidei.

2. *Resolutio dubii, describere Paulum fidei supernaturalis actum.* — Dicendum nihilominus est, quod etiam l. 8 de Gratia, c. 15, cooperamus tradere, ibi explicari a Paulo actum fidei justificantis, et necessariæ ad salutem. Probatur aperte conclusio ex contextu; nam in fine cap. 10 concluderat: *Justus ex fide vivit*; clarum est autem fidem, ex qua vivimus,

esse fidem justificantem, tanquam fundamentum justitiæ, ac subinde esse actum intellectus, ut probatum est sectione præcedente, et Concilium etiam Tridentinum exponit; de hac autem fide, per quam justus vivit, incipit Paulus statim dicere, cap. 11: *Est autem fides sperandarum substantia rerum, etc.*; ergo definit fidem intellectualem, et justificantem; deinde de eadem fide paulo post subdit, sine illa impossibile est placere Deo, quia accedentem ad Deum, oportet credere quia est; constat autem hoc non fieri sperando, sed assentiendo; potest enim quis credere Deum esse, et desperare. Item, ibidem ait: *Fide intelligimus aptata esse sæcula verbo Dei*, et alia exempla adducit de eadem fide, præsertim Noe et Abraham, quæ plane ostendunt sermonem esse de intellectualem fide; et, licet interdum de expectatione ac spe loquatur, solum est in quantum est effectus fidei. Præterea favet multum huic expositioni Concilium Tridentinum, supra, et Arausicanum, cap. 25. Estque communis Patrum, Chrysostomi, homil. 21 citata, et ibidem Theophylacti, et aliorum Græcorum, Ambrosii et Anselmi; item Hieronymi, lib. 3 ad Galat., cap. 5, explicando fructus spiritus; Bernardi, serm. 10 in Psalm. *Qui habitat*; præsertim vero Augustini, tract. 79 in Joann., et libr. 2 homil., 32, et epist. 112, et in lib. de Peccatorum meritis et remissione, cap. 31, et in Enchyridio, cap. 8; et consentiunt Scholastici statim citandi, et ex declaratione definitionis magis constabit; nam illa particula *argumentum*, non spei, sed intellectualem fidei potest convenire.

3. *Ad primum motivum in num. 2.* — *Ad secundum.* — *Ad tertium.* — Neque obstat expositio illius vocis *substantia*, supra objecta: tum quia illa non est necessaria; tum etiam quia a suis auctoribus etiam ad intellectum refertur, quatenus res promissæ et nondum obtentæ, solum videntur habere esse apprehensum, quod in intellectu imprimis existit, et per fidem censetur quasi subsistere, et habere esse firmum in credente. Item non obstat quod interdum Paulus applicat illam fidem ad fidem miraculorum, quia etiam illa fides substantialiter intellectualis est, et eidem convenit tota definitio, quod est etiam valde notandum; nam, ut infra dicam, fides catholica et fides miraculorum, seu fides particularis in vera revelatione fundata, essentialiter non differunt, sed in aliquo modo accidentali; et ideo Paulus, in discursu illius capituli, de illis omnibus sub eadem definitione loquitur. Denique

sine dubio Paulus de actu fidei potissimum loquitur, facile tamen potuit definitio, servata proportione, ad habitum applicari.

4. *Dubium secundum, qualis sit illa Pauli descriptio.* — *Opinatio Erasmi ejusque suasio prima.* — *Secunda.* — *Tertia.* — *Vera dubii resolutio.* — Secundo, explicanda est ipsa descriptio: nam Erasmus etiam vult non esse definitionem, sed laudem quamdam, et encomium fidei. Et potest suaderi primo: quia datur per quidpiam extrinsecum fidei, quale est, esse substantiam rerum sperandarum. Secundo, quia non est adæquata fidei; ut enim dixit Augustinus, dict. cap. 8 Enchyrid., spes tantum est de bonis nondum habitis, et aliquando futuris; fides autem est etiam de malis, et de rebus existentibus, etiam quæ ad nos non pertinent. Tertio, quia tota illa descriptio videtur fidei humanæ convenire. At vero communiter Doctores illam declarant tanquam propriam fidei definitionem, D. Thomas, 2. 2, quæst. 4, artic. 1, et ibi Cajetanus et alii; et Soto, 1 de Natur. et Grat., cap. 7; alii scholastici cum Magistro, in 3, distinct. 23; Bonaventura, artic. 1, quæst. 5; Albertus, artic. 18; Richardus, artic. 4, quæst. 1; Paludanus, quæst. 4; Gabriel, quæst. 2, et Major, quæst. 8; Alexand. Alens., 3 part., quæst. 68, membro 3, art. 2, et plerique recentiores, illo loco Pauli, et novissime atque accurate noster Justinian., a qua sententia recedendum non est, cum sit communis, et possit commode exponi.

5. *Resolutio duo astruit, et fidem definiisse Paulum, et principale ejus munus declarasse.* — Dico ergo ibi Paulum et definiisse, seu descripsisse fidem (ut loquitur Concilium Arausicanum supra), et quemdam effectum ejus, seu munus et officium, propter quod principaliter datur, declarasse. Prior pars videtur mihi potissimum contineri in illis verbis: *argumentum non apparentium*; nam vox *argumentum* idem significat, quod firmum assensum, sive dicamus, juxta latini verbi proprietatem, positam esse causam pro effectum, ut Anselmus et D. Thomas dixerunt; nam *argumentum* dici solet oratio rei dubiæ faciens fidem; sive, juxta vim græcæ vocis, *ἄργον*, interpretemur, manifestationem seu determinationem, ut Chrysostomus, Theophylactus et alii Græci loquuntur, sive conjunctionem intellectus, ut loquitur Augustinus. Per illam ergo particulam significatum est a Paulo, ut exponunt Sancti, præsertim Chrysostomus, fidem debere esse assensum non minus firmum et certum, quam sit assensus evidens, quo in-

telleetus convincitur, et ex necessitate inducitur, et ita per illam particulam distinguitur christiana fides ab humana; addit vero, esse *non apparentium*, utique rerum, seu veritatum quæ non videntur, ut tota materia fidei comprehendatur, et actus fidei ab actu evidente distinguitur; et ita ibi etiam indicatur ratio assentiendi, quæ esse debet auctoritas Dei, quia non posset assensus obscurus esse ita certus, nisi in Deo niteretur, et sic per hæc verba explicata est sufficienter natura actus fidei, et soluta manent secundum et tertium argumentum.

6. *Ad primam suasionem in num. 4.* — Quoniam vero fides non datur homini propter solam cognitionem, sed maxime propter operationem, ad quam solent homines maxime induci per spem remunerationis, ideo Paulus, ad utrumque finem et fructum fidei respiciens, addidit illa verba, imo ab illis incepit, dicens: *Est substantia rerum sperandarum*, per quæ homines valde possent induci ad fidem et opera ejus; in illis vero sola illa particula, *substantia*, indiget aliqua expositione. Habetur autem ibi græce nomen *ὑπόστασις*, quod proprie solet *subsistentiam* significare, et inde Patres Græci supra allegati declarant fidem esse, per quam in nobis existunt et quodammodo subsistunt res promissæ, priusquam compleantur. Et est probabilis expositio. Videtur tamen mihi illud prædicatum in eo sensu formaliter magis convenire spei quam fidei, quia per spem quodammodo possidemus rem promissam, et sola fides sine spe non sufficeret ut res sperandæ in nobis jam subsistere dicerentur, et hoc videtur mihi significasse Damascenus, d. cap. 11. Quocirca particula sic intellecta magis tribuitur fidei causaliter, quam formaliter, ut in loco supra citato, Job 19, prius de resurrectione dicitur: *Scio quia Redemptor meus vivit, et ego resurrexurus sum*; et postea subditur: *Reposita est hæc spes mea in sinu meo*, ubi significatur per ipsam spem reponi in nobis rem promissam; et nihilominus scientia ipsa, quæ nihil erat nisi fides, vocatur spes, quia causat illam. Et confirmat hoc Paulus, ad Hebr. 3, vocans fidem *initium substantiæ Dei*; atque hoc modo fere coincidit hæc declaratio cum alia Anselmi, D. Thomæ, et communi scholasticorum, dicentium vocari fidem, *substantiam rerum sperandarum*, quia est fundamentum spei; et videtur quidem simplicior explicatio, quia nomen *hypostasis* proprie significat fundamentum, seu substantiam, quatenus substat

aliis, et quia proprium est fidei fulcire spem et fiduciam; non posset enim homo sperare, nisi crederet; ideo certitudo fiduciæ proportionata est certitudini fidei; et hoc etiam significavit Augustinus, qui locis citatis legit fidem *esse substantiam sperantium*; nam est veluti baculum in quo viatores nituntur ad sperandum. Et ita etiam patet responsio ad primam objectionem, quia hic effectus explicatus est magis propter utilitatem practicam, quam propter solam fidei cognitionem, et ideo etiam ibi non est posita tota materia fidei, sed tantum res sperandæ, quia reliquæ ad hunc effectum non pertinebant. Subintelligitur autem sermonem esse de rebus sperandis a Deo, nam de illis in toto illo capite Paulus loquebatur.

SECTIO III.

Quotuplex sit actus fidei?

1. *Prima divisio actus fidei, in internum et externum.* — Quamvis actus fidei revera unius tantum sit rationis essentialis, ut videmus, nihilominus varias recipit partitiones, quas oportet breviter adnotare, tum ut declarentur voces quibus loquendum est, tum etiam ut de illa unitate fidei magis constet. Primo ergo dividitur actus fidei in internum et externum, quæ divisio sumitur ex D. Thoma, dict. quæst. 2, juncta 3; in illa tamen solum prius membrum pertinet ad propriam fidem, de qua nunc tractamus, et illi soli conveniunt definitiones fidei explicatæ, et tantum etiam de illo dicendum est in sequentibus; actus enim exterior fidei solum est sensibile signum, quo per verbum, vel actionem exteriorem hominis, interior fides significatur, et ita per quamdam analogiam signo tribuitur nomen signati, neque de hoc actu in ordine ad ejus cognitionem vel speculationem aliud dicere necesse est. In ordine vero ad mores, potest animadverti hoc signum dupliciter posse exhiberi a credente, primo, sine speciali voluntate profitendi suam fidem, sed vel casu et quasi naturaliter, seu per inadvertentiam loquens, vel ad alium finem humanum; et tunc talis actus externus nullam habet rationem virtutis, neque a Theologo consideratur. Alio vero modo exhibetur hoc signum ex speciali voluntate religiosa, ut sic dicam, et vocatur confessio fidei, quam dixit Paulus, ad Rom. 10, *ore fieri ad salutem*; et tunc præcipua

ratio talis actus consistit in voluntate confitendi fidem, de qua voluntate inquiri potest quam honestatem habeat, et quam necessitatem, et ad quam virtutem pertineat, quæ postea in discursu materiæ, et præsertim in parte morali tractanda sunt, in dispt. 14.

2. *Secunda divisio trimembris actus credendi Deo, Deum et in Deum.* — Secunda divisio actus credendi esse solet in actum credendi Deo, Deum et in Deum. Hanc tradit D. Thomas hic, quæst. 2, artic. 2; et Aens., 3 part., quæst. 68, memb. 7, artic. 3, et alii scholastici cum Magistro, in 3, distinct. 23, præsertim Durandus, quæst. 7, et sumpserunt ex Augustino in locis statim referendis. Circa quam dubitari imprimis solet an contineat diversos actus fidei, necne? Et resolutio est, non esse necessarios plures actus ad illa tria membra explicanda: nam in rigore distinguuntur tantum secundum varias habitudines ad eundem Deum; nam, ut supra diximus, Deus est objectum materiale et formale fidei, et præterea est finis ultimus in quem, et ipsa fides, et ipse fidelis, et quidquid habet, referenda sunt; cum ergo dicimur credere Deo, intelligitur dicenti et testificanti, et ita significatur habitudo ad objectum formale; cum autem dicimur credere Deum, significatur objectum materiale, et ita illa duo conjunguntur in unum actum, quo credimus Deum esse, vel esse Trinum, quia ipse dicit; credere autem in Deum, addit relationem in ipsummet Deum, tanquam in ultimum finem, quæ relatio optime etiam cadit in actum quo credimus Deo de se loquenti; ergo ad illa tria non est necessaria pluralitas actuum credendi. Dico autem non esse necessariam, quia interdum potest dari actus credendi Deo, qui non sit actus credendi Deum, ut cum credo resurrectionem futuram, quamvis e converso non possit dari actus credendi Deum, quin per illum credatur Deo, si est verus actus fidei; et ratio est, quia per particulam *Deo*, significatur objectum formale fidei adæquatum, et consequenter indicatur essentia actus fidei, quæ necessario includitur in omnibus actibus. Per particulam autem *Deum*, indicatur objectum materiale, et non adæquatum, sed principale, et ideo dari potest actus credendi Deo, qui non sit credere Deum; et eadem ratione potest esse actus credendi Deum et Deo, qui non sit in Deum, quia relatio in ultimum finem (ut esse potest a credente) non est de essentia actus fidei, sed est separabilis ab illo, etiamsi circa Deum, ut objectum cre-

ditum, versetur; et ideo etiam dixi illa tria non necessario includere plures actus fidei, quia, quantum ad tertium membrum, plures actus requiruntur, licet non fidei. Est enim necessarius aliquis actus voluntatis, per quem fiat illa relatio in Deum, ut in ultimum finem; et ideo circa illa duo priora membra nihil aliud dicere necesse est.

3. *De tertio membro an sit actus revera intellectus, an potius voluntatis.* — *Dissidium Cajetani cum Durando.* — *Conciliatur.* — Circa tertium autem dubitari solet an formaliter dicat actum voluntatis, vel intellectus, quod tractat Cajetanus, dicto artic. 2, et refert Durandum supra dicentem, formaliter dicere actum charitatis, quo credens tendit in Deum, tanquam in finem ultimum; ipse vero Cajetanus hoc reprobatur, dicens potius significare actum ipsum intellectus, ut relatum ad Deum, tanquam ad finem ultimum; sicut fides formata non est ipse charitas, sed est fides, ut participans a charitate ordinem ad ultimum finem. Et in universum, actus imperatus, licet moraliter participet honestatem actus imperantis per relationem ad finem ejus, proprie et formaliter non est ipse actus imperans; quæ sententia mihi placet, quamvis quæstio sit tantum de modo loquendi, et revera Durandus non contradicit, sed loquitur more Augustini, et aliorum Doctorum, dicentium credere in Deum esse credendo amare, seu ire in Deum; quod potest dupliciter fieri, primo, referendo in Deum ipsummet actum credendi, ita ut credere in Deum sit credere propter dilectum Deum, et hoc videtur voluisse Cajetanus. Et est satis propria locutio, juxta quam potest quis credere in Deum per omnem actum fidei, etiamsi per illum non credatur Deus, quia omnis actus fidei potest exerceri propter Deum dilectum. Alio etiam modo potest quis credere in Deum, amando ipsum propter se, etsi specialiter non referat actum fidei in ipsum, et tunc etiam dicitur credere in Deum, juxta mentem Augustini, quia credit tendendo simul in Deum ut in finem, et tunc videtur formaliter denotari actus charitatis, ut conjunctus actui fidei.

4. *Dissidium alterum de eodem tertio membro, an requirat charitatem.* — *Auctoris resolutio concilians.* — Solet autem ultimò dubitari an credere in Deum dicat actum fidei formatae vera charitate Dei, vel possit etiam in peccatore reperiri. Nam quod ille actus sit proprius justorum, indicat D. Thomas, dicto artic. 2, et magis expresse in quæst. 4, ar-